

Tirant, 23 (2020), pp. 57-80

ISSN: 1579-7422

Les lletres de batalla de Bernat de Vilarig, Joanot Galceran de la Serra i Jofre Pardo al *Tirant lo Blanc*. Un inventari¹

Challenge Letters by Bernat de Vilarig, Joanot Galceran de la Serra and Jofre Pardo in *Tirant lo Blanc*. An inventory

Josep Pujol
(UAB)

RESUM

A partir d'una pista oberta per Martí de Riquer el 1986, aquest article inventaria 56 passatges del *Tirant lo Blanc* que integren fragments de les lletres de batalla que s'intercanviaren els cavallers valencians Bernat de Vilarig, Joanot Galceran de la Serra i Jofre Pardo entre 1452 i 1453. L'inventari és precedit per una caracterització de la correspondència, amb atenció a les referències literàries que s'hi contenen.

MOTS CLAU

Tirant lo Blanc, cavalleria, cultura cavalleresca, lletres de batalla, intertextualitat.

ABSTRACT

In 1986, Martí de Riquer showed that Joanot Martorell used in his *Tirant lo Blanc* the challenge letters written by the Valencian knights Bernat de Vilarig, Joanot Galceran de la Serra and Jofre Pardo between 1452 and 1453. This paper expands Riquer's findings and catalogues up to 56 passages of *Tirant lo Blanc* in which fragments of these letters are used. A brief introduction describes the main features of this correspondence, as well as the literary allusions it contains.

KEYWORDS

Tirant lo Blanc, chivalry, chivalric culture, challenge letters, intertextuality.

Rebut: 01/07/2020

Acceptat: 04/10/2020

1. Aquest treball s'inscriu en el projecte de recerca finançat PID2019-103874GB-I00.

A la memòria de Martí de Riquer

L'epistolari: cavalleria, invectives i literatura

A mesura que hem anat coneixent les fonts i els mètodes d'escriptura de Joanot Martorell, el *Tirant* s'ha anat assemblant cada vegada més a un edifici bastit amb blocs, maons, escales, finestres i parets procedents d'altres edificis verbals, combinats amb prou habilitat per no generar una arquitectura impossible o monstruosa. Cada nova font identificada fa més intricat i subtil el joc quasi arquitectònic d'invenió i reescriptura². Aquest article vol aportar la identificació d'una certa quantitat de materials manllevats a una correspondència cavalleresca, seguint una pista oberta per Martí de Riquer fa trenta-cinc anys. Fem història.

L'any 1929, el pare Andreu Ivars descobrí en l'ara famós manuscrit 7811 de la Biblioteca Nacional de España les lletres de batalla de Joanot Martorell, que li serviren per a documentar una peça tan important de la seva biografia com és l'estada a Anglaterra; hi identificà també la narració incompleta que coneixem com a *Guillem de Varoic*, que edità, atribuint-la ja a Martorell, Pere Bohigas el 1947. Aquest mateix any, en un article publicat al primer número d'*Estudis romànics*, Samuel Gili Gaya (1947-48: 139) tornà sobre aquell manuscrit i hi identificà nous textos relacionats amb el *Tirant*: la lletra del soldà Abusaïd Jakmak al rei Joan de Xipre, que dona la del soldà a Tirant al capítol 135, i, estirant el fil de les lletres de batalla, una frase procedent de la correspondència de Martorell amb Joan de Montpalau al capítol 364. I concloué:

Crec que aquestes proves, juntades a les que han aportat els meus predecessors, ens donen l'evidència completa que el manuscrit 7811, ell mateix o el fons d'on procedeixen bona part dels documents que conté, fou fet sots la cura personal del propi Joanot Martorell. Tinc encara la convicció que si algun erudit tingués la paciència de publicar-lo tot sencer o d'estudiar-lo amb tot detall, trobaria un bon recull de frases i trossos sencers que passaren al *Tirant*. [...] Qui tingués la valentia d'emprendre aquest escorcoll, es trobaria lo premi de fer la troballa d'un feix de dades interessantíssimes, no sols referents a *Tirant lo Blanch*, sinó sobre una munió de personatges ben significatius per la història i la literatura del seu temps (Gili Gaya, 1947-48: 139).

El valent que emprengué l'escorcoll fou Martí de Riquer, que havia editat el *Tirant* per primera vegada justament el 1947, juntament amb totes les lletres de batalla de Joanot Martorell copiadess en aquell manuscrit. Només dos anys més tard, les seves *Nuevas contribuciones a las fuentes del «Tirant lo Blanch»* (Riquer, 1949), que establiren la font de la dedicatòria i ampliaren l'extensió de l'ús de Corella, posaren les bases de l'estudi modern de les fonts del *Tirant*, quatre dècades després del treball pioner de Lluís Nicolau d'Olwer (1905).

Riquer tingué sempre present el manuscrit 7811. A part la informació que li aportà per als nombrosos treballs sobre cavallers i armament medievals, edità a «Els Nostres Clàssics» una àmplia selecció de la riquíssima col·lecció de lletres de batalla que conté (Riquer, 1963-68), i en la seva edició del *Tirante* castellà ja identificà al capítol 151 un manlleu aparentment ocasional de Martorell a la correspondència cavalleresca de Galceran de Santa Pau i Guillem Ramon de Mont-

2. L'edició anotada de Hauf (2004), que assumeix tota la bibliografia anterior, registra i reproduïx totes les fonts identificades fins en aquell moment. Per a una interpretació de conjunt de les fonts i les tècniques d'escriptura, remeto a Badia (1993) i Pujol (2002 i 2015).

cada (1974: II, 315), que té alguna altra presència en el text del *Tirant* (vegeu l'inventari). No té res d'estrany, doncs, que en un dels seus darrers treballs importants, dedicat al cavaller valencià Bernat de Vilarig, donés notícia de quatre passatges de les lletres entre Vilarig i Joanot Galceran de la Serra que Martorell aprofità als capítols 146, 149 i 154 (Riquer, 1985-86). Riquer no havia editat aquestes cartes en el seu recull de lletres de batalla, però en tingué prou amb la seva prodigiosa memòria i el seu olfacte infal·lible per a descobrir aquests quatre llocs paral·lels i assenyalar el camí. La transcripció moderna de les cartes, a cura de Stefano M. Cingolani (2003), ha fet fàcil d'estirar el fil i ampliar l'abast de l'explotació que Martorell en feu.

Riquer ha explicat molt bé l'origen i la naturalesa d'aquesta correspondència³. La inicià l'11 de desembre de 1452 Bernat de Vilarig, que reptà Joanot Galceran de la Serra a una batalla a ultrança per tal de defensar-se de l'acusació d'aquest darrer, segons el qual, en una batalla privada i clandestina anterior, Vilarig l'havia nafrat amb l'ajut d'altres homes seus. Després d'un llarg intercanvi de set cartes de Vilarig i sis de Serra sobre les condicions del combat i sobre si Serra s'havia de considerar requerit o requeridor, aquest darrer feu públic un cartell de deseiximents contra Vilarig (9 de maig de 1453), que suscità encara cinc lletres més de Vilarig i quatre de Serra. De fet, els deseiximents provocaren no solament la resposta de Vilarig a Serra, sinó que Vilarig féu pública també el mateix dia (la vigília de la segona Pasqua de 1453) una nova lletra de batalla en què ampliava el repte a combatre a ultrança deu cavallers. Hi respongué Jofre Pardo, cavaller de l'orde de Montesa, de manera que les dues lletres de Pardo i les dues de Vilarig, escrites entre el 30 de maig i el 17 de juny, s'encavallen amb les quatre cada un que s'intercanviaren Serra i Vilarig entre aquell 30 de maig i el 10 de juliol. En tots dos casos, la lletra conclusiva és de Vilarig. Són, doncs, un total de tretze intercanvis de dues o tres lletres cada un, fins a un total de vint-i-vuit cartes: quinze de Vilarig, onze de Serra i dues de Pardo. Riquer feu notar el caràcter virulent i insultant de la correspondència —especialment la de Pardo i Vilarig—, en tragué detalls de la biografia de Vilarig i conclogué amb alguns comentaris amb valor literari, com ara, en les cartes de Pardo, una referència a la llegenda del bon comte de Barcelona i l'emperadriu d'Alemanya, i, en les de Vilarig, un esment de *Lo somni* de Bernat Metge i una defensa de les «ordinacions retòriques e poètiques» (Riquer, 1985-86: 206-207 i 225-226).

De fet, les cartes més interessants són les de Vilarig i Pardo. Les que intercanvià amb Joanot de la Serra se centren en qüestions procedimentals i en acusacions de dilació. El valor literari se sol concentrar en les fórmules sentencioses d'obertura, pròpies del gènere epistolar, que Martorell espigolà intensivament (vint-i-tres de les frases que usà provenen de l'exordi de les cartes). No hi manca, però, alguna referència cultural, com quan, en la lletra del 23 juny de 1453, Serra acusa Vilarig de llegir i conèixer el *Llibre del tresor* de Brunetto Latini⁴:

3. Bernat de Vilarig era membre d'una família de la petita noblesa valenciana, que posseïa el lloc de Cirat, a l'Alt Millars. El seu pare, també anomenat Bernat, serví el rei Martí i exercí el càrrec de procurador general del duc Alfons II de Gandia (Riquer, 1985-86: 205-206, Sáiz, 2008: 389). A la mort del duc (1425), Bernat de Vilarig fill quedà vinculat a l'infant Joan d'Aragó, rei consort de Navarra i nou duc de Gandia (Sáiz 2008: 389). Bona part de la seva biografia coneguda es desprèn d'aquest epistolari; vegeu més avall, i nota 7. Joanot Galceran de la Serra, que signa totes les seves cartes a València, pertanyia a un llinatge que ostentà fins al 1473 la senyoria de la Serra, als límits muntanyencs de la Plana; probablement fill de Guillem Galceran, que en el seu testament de 1440 llegà la Serra al seu fill Joan (Castellet & Olucha, 2006: 77-78). Jofre Pardo fou fill de Joan Pardo de la Casta, que participà en diverses expedicions militars al servei de la Corona i s'establí a l'Alguer; Jofre fou frare de l'orde de Montesa, comanador d'Ares i Culla, i fou present i empresonat a la batalla de Ponça el 1435 (Sáiz, 1995: 171, i 2008: 379-389); també signa les seves lletres de batalla a la ciutat de València.

4. Aquí i en l'inventari, cito el text segons l'edició de Cingolani (2003), que he revisat amb el manuscrit i a la qual faig algun lleu retoc de puntuació.

E serà bé rahó aprenghau de anar avant, pux fins ací haveu sabut molt més de tornar continuament atràs, seguint la propietat de l'abelerol. E no siau maravellat que propietat d'ocell vos al·lege; lo que m'à mogut és contentar-vos, que molt espesament vós ne scriuiu, mostrant haver per familiar aquella part del Brunet Latí que de tals fets parla, la qual és molt pus pròpia als escrivans de la ploma que als cavallers (f. 369r).

A banda l'oposició tòpica entre armes i cultura escrita, que inclou, en la mateixa lletra, la qualificació de «sufístiques» que reben les raons de Vilarig, el passatge testimonia la difusió del *Tresor* i el seu valor enciclopèdic en matèria de bestiar: Vilarig l'havia invocat primer («si no sou de natura d'oqua...»), Serra li havia respost amb l'acusació de captenir-se com l'abellerol, i aquell s'hi tornà retraient-li que «vós mostrau saber més del bagarot que no del que apar bé en hun jentil hom» (f. 369v)⁵.

Les cartes entre Vilarig i Pardo, en canvi, tenen un indiscutible valor humà, social, històric i cultural que les distingeix. D'una banda, perquè les acusacions d'un i altre van molt més enllà del cas que els enfronta i abasta l'actuació de tots dos en afers públics i privats. De l'altra, per la riquesa d'al·lusions literàries explícites o sobreenteses que les reblen o les subratllen. L'exordi de la primera lletra de Vilarig a Pardo prepara les acusacions de manera modèlica, entre d'altres raons gràcies a una molt probable paràfrasi d'un vers conegut d'Ausiàs March («sí com d'hom mort, de mi prenen espant», XIII, 12):

Si creheu que, per ésser antichs, vostres pus mals actes sien fora de la memòria de les gents, e que sens fer esmena de vostre viure siau abelitat, creheu mal. E, ja per tolre-us de haver hoir alguna part de vostres gloriosos actes, e de representar a mi la legea de aquells, prou clarament vos senyalí no sé què us à torbat l'entendre ne portat en tanta ichnorància de vós matex. E, per satisfer la força que justícia ffa a la ploma, no ab prou plaher meu diré, e per ço serà lo menys que poré, tant per no sular-me la boca quant per alguns esguarts, sens dir entessos, per los quals conexereu vos hauré la mà laugera en lo que a mi serà, reduint algunes obres vostres, que, com de mort, fan pendre a la gent spant de vós (f. 375r i v).

Tot seguit enumera els «mals actes» de Pardo, tots al·legats, diu amb precisa contundència metafòrica, «per ésser-ne fetes mongoyes en les memòries de tots»:

Perquè los magnífichs jurats de aquella [i.e. València] vos prengerren, e, vist lo procés, per no seguir un tant càstich com vostres demèrits requirien, moguts de una umana pietat, per spedient honest vos remeteren a vostre jutge. E lo que de açò vos fóra seguit, lo fogir que fes del castell on pres estàveu, ab vostre pelegrinar pel món, o fan tant manifest que no cuple lo dir meu. Ni per lo semblant, l'esposalici que fes a Barcelona ab l'àbit a la squena, e après com vós menegàs en la botiga, e del cars que us seguí a Malorca, per ésser-ne fetes mongoyes en les memòries de tots (f. 375v).

5. El mot *bagarot* no és als repertoris lèxics i es documenta només en un procés criminal del segle XV per designar figuradament el comportament d'una alcavota («aquexa bagarot») (Riera 1973: 187). Sembla una variant de *vagarro* (o *begarro*, com proposa d'escriure'l Coromines), que és un sinònim d'*abegot* (*begot* en textos medievals) (*DECat*, sv. *abella*, I, 10-12): identificar Serra amb un *abegot* encaixa bé en l'acusació de Vilarig que Serra defuig la batalla i només pledeja inútilment. També en la correspondència amb Pardo hi ha una al·lusió al bestiar quan Vilarig li retreu la propietat del gall (vegeu més avall, i nota 5). Les natures del gall i de l'oca estan ben documentades en la tradició del *Bestiario toscano* i en el llibre II del *Llibre del tresor*, però no s'hi documenten ni l'*abegot* ni l'*abellerol* (en aquest cas, potser Serra es referia al seu caràcter d'ocell migratori). Aquestes al·lusions mereixerien estudi per part d'especialistes en bestiaris.

I, en la darrera lletra, precisa:

Al que dieu, que si no haveu fetes cosses de prom, no haveu soffert minva ni feta covardia, si no sou de natura de gal⁶, no crech vos sien hoblidades les splançades que us donà Pasqualet d'Oriola en Malorca, contenen de la bagassa, ab les quals aveu tengut tota vostra vida. E per esmenar aquella popblicament, teniu en cantó la Chinchilana, vivint dels dinés, dels treballs e pecats de aquella. Aquestes cosses són les que merexen reproche, ensemps ab lo robar que fes de la botiga en Barcelona, e del que us seguí ab hun home d'estat que dien En Carbó, ab molta honor sua e total confusió vostra (f. 379r).

Pardo s'hi torna retraient a Vilarig uns suposats actes de covardia en el passat, tots explicats amb detall per Riquer —la defecció just abans de la batalla d'Olmedo i la incompareixença a un combat amb Gómez de Figueroa davant el rei de Granada—, que obliguen Vilarig a demostrar-ne la falsedat⁷. I si Pardo acusa Vilarig de jueu i l'insta a dur a la roba la rodeta que els assenyalava, Vilarig proposa a Pardo de vestir el caperó groc dels alcavots, d'acord amb les acusacions precedents. A l'acusació que només n'ha sentit «ordinacions retòriques e poètiques», Vilarig respon defensant que un bon estil millora les raons, i contraataca menyspreant el «pech stil e mal sarzit, que haveu tret del libre d'En Pertussa» (f. 378r) i uns «motots», com ara «gramales», que «semblen *Lo somni* d'En Bernat Metge» (f. 379v)⁸. Les al·lusions literàries de Vilarig no són debades, i es demostra llegit en altres llocs: tot seguit de la probable al·lusió a Ausiàs March citada més amunt, just abans d'enumerar els fets censurables de Pardo, continuava així:

Principiant en lo que, provant a quant se pot, vós, la misericòrdia divina mostrant aquell bé ésser coxo de la cama de justícia, en la present ciutat, frare Pardo, sabeu e tots saben. Perquè los magnífichs jurats [...] (f. 375v).

La primera frase conté una variació —corrompuda per la memòria, i potser també per la còpia⁹— d'un passatge del capítol 6 de l'*Escipió e Anníbal* d'Antoni Canals que també plaguà a Martorell, que el reescribí en l'obertura del capítol 357 (Renedo, 1995-96: 345-346):

Mas la justa venjanse dels déus persagux los inichs, assota e fir la gent malvada: e jatsia que Déus, axí com a coxo, per la cama de misericòrdia que ha major que la de justícia,

6. Segons els bestiaris, la natura del gall exemplifica —oportunament— la necessitat que hom pensi si té el mateix vici que vol censurar en els altres (cf. per ex. Panunzio [1963-64: I, 51-52]). Pardo havia acusat Vilarig de covardia en la lletra precedent. Vegeu el que segueix.

7. Riquer (1985-86: 206-222). Per a l'afer amb Gómez de Figueroa, vegeu també Riquer (1970: 286-292), que no hi fa servir les lletres amb Jofre Pardo; i, ara, també Salicrú (1998: 402-404, i 1999: 427-430), que edita els documents de la reina Maria a favor de Vilarig.

8. Ja s'ha apuntat que la defensa de l'«estil poètic» i l'esment de Metge foren subratllats per Riquer (1985-86: 226); aquesta resposta a un lloc on Pardo parla de gramalles i caperons deu voler ser una al·lusió a la prosa satírica —en concret, contra la indumentària d'homes i dones— dels llibres III i IV de *Lo somni*. Curiosament, el passatge de Pardo fou reescrit per Martorell (vegeu l'ítem 14 de l'inventari). El laic valencià Francesc de Pertusa escriví un extens *Memorial de la fe catòlica*, enllestit el 1440. A aquesta mostra de la seva difusió s'hi afegeix l'esment conegut a l'*Espill* de Jaume Roig («dits d'En Pertusa, / d'En Llull sa musa, / d'Occam, Escot / llur vari vot», vv. 16165-16168; ed. Carré, 2006: 596). Per al caràcter del text, vegeu Sanchis 1930 (repr. a Sanchis [1999: 223-240]) i Flors (2014). La qualificació de Vilarig, la compartí segles després Riquer davant el manuscrit de Pertusa, «que he consultat tot un matí, intentant d'extreure'n algun fragment d'un cert interès, i he de confessar que no hi he reeixit, tanta és l'eixutesa de la prosa de Francesc de Pertusa» (1964: III, 383, n.).

9. En efecte, el pronom «aquell» no té antecedent; a la vista del text de Canals d'on deriva, caldria que es referís a «Déu» (potser sobreentès a partir de l'adjectiu «divina») o bé, menys probablement, suposar un error on caldria «aquella», per tal de concordar amb «la misericòrdia divina».

vaya encalsant los fugitiu, emperò a la fin, aconseguex-los aquel qui del sobiran cel mira los peccadors: Déus, qui veu la multitud dels hòmens; jatsia, Aníbal, que a tu sia faula e ficció dir que Déus sia jutge egual (Riquer 1935: 57).

Canals hi tradueix, amplificant-los i cristianitzant-los, aquests versos de Petrarca:

Sed iusta deorum
Ultio persequitur sontes, stirpemque profanam
Verberat et, claudo quamquam pede nisa, fugaces
Prevenit interdum. Scelerum spectator ab alto
Perfidieque Deus..., quamquam tibi fabula vana est,
Hanibal, esse Deum. (*Africa*, VII, 374-379, ed. Festa [1926: 185-186])

L'explicació de la coïxesa de la venjança divina és tota de Canals —potser a partir d'una glossa, o d'una concordança que feu pel seu compte—¹⁰, i, tant com cridà l'atenció de Martorell, cridà la de Vilarig, que la retingué a la memòria i l'aplicà a la pietat immerescuda que els jurats de València tingueren amb els crims de Pardo.

Encara que sigui de manera indirecta i subordinada a la intenció feridora del discurs, doncs, totes aquestes lletres obren una finestra a lectures divulgades (Brunetto Latini, Bernat Metge, Pertusa, March, Canals), sigui amb la distància condescendent dels qui, amb l'espasa a la mà, desconfien de la gent de ploma, sigui amb l'orgull de l'estil elevat i elegant i el menyspreu de l'estil baix o abstrús. Curiosament, Martorell preferí en aquest cas les lletres de Pardo, mentre que aprofità de manera més diguem-ne equitativa la correspondència de Vilarig i Serra.

L'ús de les cartes entre Vilarig i Serra al *Tirant* s'enceta al capítol 127 de manera dispersa, i es converteix en massiu a partir del 137. Amb el 146, comença d'aparèixer també la correspondència entre Vilarig i Pardo. Unes i altres van apareixent de manera seguida fins al capítol 180, i més aïlladament als capítols 214, 225, 232 i 233. Després, no he sabut identificar-ne cap més préstec. Mentre redactava aquest centenar de capítols, doncs, Martorell tingué presents aquestes lletres de batalla —i no tan sols per a les discussions militars, perquè, com és pràctica habitual en Martorell, s'adapten fàcilment a situacions amoroses. En els casos més elaborats, els usos a què les sotmet Martorell són fàcils de sistematitzar. Així, als capítols 150 i 152 (números 28 i 31 de l'inventari) les lletres de Vilarig i Serra serveixen sobretot per a la redacció de l'exordi i la conclusió de les lletres de batalla entre el rei d'Egipte i Tirant; és un cas d'adequació estricta al gènere d'origen. Però on millor se n'explota la naturalesa dialèctica de confrontació verbal és en la llarga seqüència de les discussions al camp de batalla entre el duc de Macedònia i Tirant (caps. 153-154), en què Martorell ha seleccionat minuciosament sobretot els exordis de les lletres: al 153, el duc pronuncia un discurs (núm. 32) que comença amb l'exordi d'una lletra de Joanot de la Serra a Vilarig, al qual Tirant respon (cap. 154, núm. 33) a partir de l'exordi d'una lletra de Vilarig a Pardo (i paga la pena notar el salt d'una correspondència a una altra, en comptes de copiar el debat entre els dos primers cavallers); al mateix capítol, la resposta del duc (núm. 34) reprèn dos exordis de lletres de Vilarig i Serra. Tirant hi respon amb fragments de les *Històries troianes* (Pujol, 2002: 75-77), i, després d'altres intervencions del marquès de Ferrara i del duc d'Aigües Vives que combinen lletres de Pardo, Vilarig i Serra (núms. 35 i 36), el duc de Macedònia dona una darrera resposta

10. No he sabut documentar cap glossa al passatge ni entre les de Pietro da Parma (Fera 1984) ni en els manuscrits digitalitzats del fons Pluteo de la Biblioteca Laurenziana de Florència. Per al procés primerenc d'edició i d'anotació del text per part de Coluccio Salutati, Pier Paolo Vergerio i Pietro da Parma, vegeu Festa (1926: XXV-LVII) i Fera (1984).

(núm. 37) calcant l'exordi de la primera resposta de Serra a Vilarig, que ja identificà Riquer (i enllaçant-lo, sense solució de continuïtat, amb la traducció d'un passatge de la lletra de Troilus a Briseida de Juan Rodríguez del Padrón (Pujol, 2002: 139-140)). Trobem usos equivalents en el consell al campament turc del capítol 141, sobretot en la intervenció inicial del rei d'Egipte (núm. 6), que combina els exordis de dues lletres successives de Serra i Vilarig, i en l'arenga de Tirant al 156 (núm. 39), que pren la frase exordial d'una lletra de Vilarig i s'omple, després, de continguts de Sal·lusti (Cingolani, 1995-96: 377-379). L'aplicació a l'amor comença amb el salconduit de Carmesina a Tirant en el castell de Malveí (cap. 160, núm. 40), que combina frases breus de Vilarig i de Serra, i s'estén a les intervencions d'Estefania, Tirant i Carmesina en el mateix capítol (núms. 41-43), en un context amb molta presència de la traducció catalana de les *Heroides* d'Ovidi. L'ús amorós té la manifestació extrema en la «reprensió» de Plaerdemavida a Tirant del capítol 232, en què s'aplica amb intel·ligència el llenguatge cavalleresc de retrets i acusacions de covardia —amb el contrast entre les paraules i els fets— al llenguatge de Plaerdemavida en el preludi de la introducció de Tirant al llit de la princesa (núm. 57).

Com s'ha fet amb altres fonts escrites del *Tirant*, l'inventari dels passatges identificats que s'han reabsorbit en l'escriptura de la novel·la té un doble valor: permet mesurar l'abast de l'operació —la quantitat de frases i passatges presos del model— i, alhora, confirma i precisa el que ja sabem de la manera com Martorell reaprofitava els textos aliens, traient de context unitats mínimes que s'adaptaven a les seves necessitats. Que els textos, ara, no siguin obres literàries ambicioses i de grans dimensions, sinó un grapat de vint-i-vuit lletres de batalla, és molt il·lustratiu del valor modèlic de la retòrica epistolar *de batalla facienda* en la prosa militar i amorosa del *Tirant*.

Inventari

He identificat 56 llocs del *Tirant* que reescriuen, en total, 109 fragments de text de les lletres. L'inventari que segueix —inevitablement provisional, com tots els inventaris de fonts del *Tirant*— els sistematitza i ordena a partir d'aquests 56 llocs, que són intervencions de personatges que contenen una o més frases o sintagmes presos de les lletres de batalla de Vilarig, Serra i Pardo. Per tal de facilitar-ne la localització, cito el text del *Tirant* segons l'edició de Hauf 1990 (H1), amb indicació de capítol, pàgina i ratlles, i afegeixo entre claudàtors les pàgines de les edicions de Hauf 2004 (H2) i de Riquer 1990 (R). La negreta assenyalava les identitats literals. Les lletres de Vilarig, Serra i Pardo se citen segons l'edició de Cingolani, 2003 (vegeu nota 4), de la qual prové també la numeració dels textos. Quan és el cas, rere el número de la lletra s'indica si el fragment pres per Martorell correspon a l'exordi. Excepcionalment, s'hi inclouen els dos passatges que Martorell prengué de les lletres de Galceran de Santa Pau i Guillem Ramon de Cardona al mateix manuscrit —un, ja identificat per Riquer—, que s'assenyalen amb un asterisc (*).

1. c. 127, H1 255, l. 38, i 256, ls. 11-12 [H2 526-527, R 405-406]. Deixau la honestat a part posada e gloriejau-vos **del que deuríeu abominar**, la qual cosa tota donzella se deu lunyar de tals inconvenients qui porten ab si vergonya. [...] **En negun temps no haveu sabut honestat ni honor de quina color van vestides.**

Serra a Vilarig (XI, f. 367v): Resten, donchs, vostres vanes altercacions, e no us enamoreu **del que tant deuríeu abominar**, e prenga-us pietat de vós mateix, puix que no se'n pot haver envega.

Serra a Vilarig (XI, f. 370v): [...] com no hajau jamés en negun temps sabut aquesta honor de quina color va vestida.

2. c. 130, H1 264, ls. 10-11 [H2 538, R 415]: [...] e vençuda per humana pietat [...]

Cf. Vilarig a Pardo (XIII, f. 375v). [...] moguts de una umana pietat [...].

3. c. 137, H1 288, ls. 24-27 [H2 570, R 442]. La virtut no porta ab si dolor com les coses són ben fetes, sens mal enginy ne mal obrar. Però la fi de les coses sdevenidores és remesa a la Fortuna e, per ço com és incerta, deu ésser poch temuda. Mas la bona deliberació de aquelles stà en mà de cascú e aquesta és loadora. Yo per tot mon poder desig de fer honor al soldà [...].

Serra a Vilarig (V [exordi], f. 358v): La ffi de les cosses esdevenidores és remessa a la fortuna, e, per ço com és incerta, deu ésser poch reduptable, mas la bona deliberació de aquelles està en mà de cascú, e aquesta és loadora. Yo, per tot mon poder, mossèn Bernat de Vilarig, me só esforçat de atè[n]yer [...].

4. c. 140, H1 298, ls. 11-17 [H2 584, R 453]. Seguint lo costum de aquells qui són posats en art de cavalleria, no só sens gran admiració vent la fama gloriosa que s'estén per tot lo món dels singulars actes que vós, senyor Tirant, feu de cavaller virtuós, socorrent als desamparats, com lo vostre gloriós costum sia tal. Car als temerosos, les coses perilloses que per a reparació de llurs honors són obligats, no·ls és lo veure de aquelles atorguat, com per speriência se mostre que en lo orde de cavalleria, lla hon és lo major perill és la major honor.

Vilarig a Serra (II [exordi], f. 351v): Seguint lo costum de aquells qui l'offici de la lengua davant lo de les mans posen, no feu sinó lo que yo de vós sé, e per ço [...].

Vilarig a Serra (IV [exordi], f. 356v): Als temerosos les cosses perilloses, a què per reparació de lurs honors són hobligats, no·ls és lo veure de aquelles atorgat, e per ço [...].

5. c. 141, H1 301, 19-35 i 302, l. 1 [H2 588, R 456-457]. Puix als entenents lo ver juhí de les nostres diferències e altercacions amagat sia, poreu veure que a la fi de un enbaraç, que hu diu, neixen principis de molts altres. E açò fa manifest lo parlar de vosaltres per ignorar lo mester de la guerra. E per declaració de açò és mester reduyr lo present fet, que la fi de dues coses seguir se puixen per sperimentar si aquell vos surtirà per mijà de bona coneixença, e açò per temor de no restar envergonyits. E aquesta fi atényer-la poreu si us deixau de vostres culpes. Per atényer libertat e honor vos posaré en lo camí del que devem fer. Si donchs ab tan poca vergonya voleu tancar los camins de libertat e de la sperada victòria qui són uberts per a qui·ls sap conéixer, a mi no contenta honor que ab perill no·s guanye. E per aquest esguart, dau-me cent mília hòmens e yo hiré a la una part del riu e vosaltres restareu en l'altra part. [...] Emperò la fi de les coses esdevenidores és remesa a la fortuna, e per ço com som certs nosaltres tenir molt més gent que no ells, deu ésser poch reduptada la batailla, mas la bona deliberació de aquests fets stà en mà de cascú, e aquella és loadora.

Vilarig a Serra (VI [exordi], f. 359v-360r): Pux als entenents lo ver juhí de les diferències entre vós e mi altercades amagat no és, só cert veuran que de la ffi de l'hun enbaràs vos naxen principis d'altres, e de açò ffan prova maniffesta vostres letres. E, perquè a tal declaració és mester reduir en la present part de vostre passat procés, a ffi que dos cosses seguir ne pugen, o pur que la huna no falga, primerament faré a vós recort del

tant vostre falir **per experimentar si de aquell vos sortirà, per migà de bona conexença, temor de restar ab tal vergonya, e perquè per aquesta, si atènyer la podeu, siau fet net de totes les passades colpes**. L'altra, és fer cert a tots ab quanta liberalitat vos é donat de mos drets, per una volta **metre-us en lo camí** que solament és atorgat ésser caminat per aquells que nom de home merexen, e jamés en aquest vós sou volgut entrar. [...] Hi en aquesta manera, **ab no poca vergonya vostra, haveu tancats los camins** per on desigava a conclusió anar. [...] E a mi prou satisfaria la infàmia de tanta colpa vostra, sinó que **no-m contenta honor que ab perills no-s gua[n]ye**. E **per aquest esguart** vos é tant importunat [...]

Serra a Vilarig (V [exordi], f. 358v): La ffi de les cosses esdevenidores és remessa a la fortuna, e, per ço com és incerta, deu ésser poch reduptable, mas la bona deliberació de aquelles està en mà de cascú, e aquesta és loadora.

6. c. 141, H1 302, ls. 4-8 [H 588, R 457]. Totes les coses del món són més en openió que en fet. E lo desig meu **no-m consent sia vist ab vós conforme en lo desorde de vostres paraules desonestes** en dir que ab cent mília hòmens los voleu combatre, com ells sien molt menys. Emperò del meu ànimo sforçat surt una sperança de gloriosa victòria de la batalla.

Serra a Vilarig (II, f. 354r): [...] tots temps pensant que **totes les cosses són més en la hopenió que no en fet**.

Vilarig a Serra (III [exordi], f. 354r): Lo desig meu **no-m consent sia vist ab vós conforme en lo desorde de vostres desonestes paraules**, per ço que aquell ha àls esguarda, e perquè de mon bon dret me surt una sperança, que de la batalla la vera glòria-m promet.

7. c. 141, H1 303, 31-33 [H2 590, R 459]. La virtut porta ab si dolor de les coses mal fetes, **puix no-s dispon a bé a fer**, car cascú és causador de sos mals; si ab bona e discreta deliberació no fa lo que deu fer e és tengut no-s deu dolre dels mals que li'n segueixquen.

Vilarig a Serra (V [exordi], f. 357v): Ni **aquella virtut que dolor de les cosses mal fetes porta e dispon a ben ffer**, ni desesperació, que per vostre mal passat hobar tant vos devia ésser vehina, no an bastat en vós [...].

8. c. 142, H1 309, ls. 28-32 [H2 597, R 466]. E per speriência se mostra que totes les coses que has volgudes empendre te són vengudes axí com a desijada Fortuna li és stat placent, **com no fes menys en lo ànimo que en la execució**. [...] E venint a l'efecte del que vull dir [...].

Cf. Vilarig a Serra (XII, f. 373v): [...] **no sien menys en la execució animosos qu'en lo parlar**.

Serra a Vilarig (VIII, f. 365r): E venint a l'efecte del que vull dir [...].

9. c. 142, H1 310, ls. 9-12 [H2 597, R 467]. Cidi Abdal·là, nosaltres no havem agut exercici de virtut, mas glòria indostriosa. Però **la mia confiança és posada en sa valor, puix teniu causa d'esperimentar actes més virtuosos de cavallers, no oblidant la ofença que han fet al senyor emperador**.

Vilarig a Serra (II, f. 352r): [...] per hobra yo mostraria com **la confiança mia està posada en sa vallor** e no en dobladures de fferre.

Serra a Vilarig (II, f. 353v): E de ací enfora cesse lo sullar del paper, **pux teniu caussa de experimentar acte pus virtuos de cavaller, no hoblidant-vos, com sabeu millor de mi**,

que de tant com de menys armes perilloses les armes són divisades, aquelles són les pus honorosses.

10. c. 145, H1 322, ls. 6-11 [H2 621, R 479]. No consent la veritat ésser caillada, pròsper emperador e mon senyor natural, dels singulars actes e de molta virtut que ha obrats e obra cascun dia lo vostre valerós capità, encara que **ab paraules sobreposades versemblant de error** hagen posat en la majestat vostra, **per sguart de confusió**, <de> alguns maldients, **volent posar en les gents enganosa crehença**. **E perquè-s mostre lo ver** de tals coses, recitaré [...].

Vilarig a Serra (I [exordi], f. 349v): Perquè **paraules falses, ab sobreposades colors de vers semblants**, errós de no ben creure a alguns hoïdors de aquelles no porten, és degut **per tal esguart, he per confusió de aquelles**, qui les persones ab tals paraules **penssa portar a enganosa crehença, se'n mostre lo ver**.

11. c. 145, H1 324, ls. 31-35 i 325, ls. 1-3 [H2 623, R 82]. Senyor, suplich a la majestat vostra me vulla posar en llibertat, car bé és presoner qui a presoners guarda, com cascú de aquells compte sobrepujar son coratge de major dignitat que noblea no és. E per ço, vulla la altesa vostra acceptar-los **per lo gran perill que** tal comanda **ab si porta**, car ley és feta per aquell qui sols honra basta a conservar la sua honor. **Com per los entenents vist serà** yo haja retut mon deute de fidelitat, **lo que a interés de part s'esguardarà, just o injust acte se nomenarà e no gràcia**. E perquè sia vist lo **desig meu ab lo vostre concordes**, requir [...].

Serra a Vilarig (XI, f. 371r): Y encara més, si açò enprendre no guosareu, axí com és crehedor, **per lo gran perill que ab si porta**.

Vilarig a Serra (III, f. 355v): [...] **com per los entenents vist serà, lo que a interés de part esguarda just o injust acte-s nomena, e no gràcia**, com vós dieu. [...] E perquè sia vist lo **desig meu a la hobra ser concorde**, vos tramet [...].

12. c. 145, H1 325, ls. 24-34 [H2 624, R 483]. Si la mar se tornava tinta e la arena paper, yo pens no bastaria descriure l'amor, la voluntat, les infinides recomendacions que aquell pròsper e virtuós Tirant tramet a la majestat vostra, **com totes les coses són vistes per la fi e aquella mostra cascú qui és, e dóna premi e condemna segons les obres, e com amor no sia major son perill sinó atènyer-hi mort o glòria per premi** de cavaller valerós. E no deuríeu tant amar la vida que-n desconeguésseu l'amor d'un tal e tan sforçat capità com la altesa vostra té, com per **sa llibertat** poch atesa **de aquell jorn** qu-ell vos véu. Recitaré part de sa vida, il·luminada **no per los antichs cavallers de molta stima, ni encara per negunes altres**. No és digna cosa negú sia mereixedor de tan gran premi com és aquest de la majestat vostra.

Vilarig a Serra (XI, f. 372v): E **que totes les cosses són vistes per la ffi, e aquella mostra cascú qui és, e dóna preu e condapna seguons les hobses**. E com batalla no sia major son perill, **sinó atènyer-y mort o glòria per premi**, és vist ésser inpropri rahonar [...].

Vilarig a Serra (IX, f. 366r): [...] **com per ma llibertat, atessa del jorn** de tan gran erra.

Vilarig a Serra (VIII, f. 364r): E aquesta manera de armes **no per antichs cavallers de molta estima, ni per los presents ni encara per neguns altres no és estada digne de execució**.

13. c. 145, H1 326, ls. 3-9 [H2 624, R 483-484]. Per los meus desigs als vostres pus manifests, ab sola intenció volríeu-vos salvar, la qual és sabuda sols per Déu, e lo juhí dels hòmens són en

les obres, per les quals vos condemnen totes les dones de honor, per ço com les coses de mal propòsit resten tostemps imperfetes. Ay lo meu jermà Diafebus! Yo seré a vosaltres dada per vida com tingau títol de bons e veraders, **no fallint-vos execució de virils cavallers del que se'n pot dir per los entenents de tot lo univerç món, en glòria e lahor de vosaltres.**

Serra a Vilarig (IX, f. 367v): E fent fi, **perquè los meus desigs contraris als vostres pus manife[s]ts a tots sien [...].**

Vilarig a Serra (IX, f. 366v): E ab la intenció voldríeu-vos salvar, la qual és sabuda sols per Déu, e la judicatura dels hòmens són en les obres, per les quals vos condemnem [condampnem *ms.*] los entenents.

Vilarig a Pardo (XIII f. 379r): [...] **per ço com les coses que de mal propòsit partexen senpre resten imperfetes.**

Vilarig a Serra (II, f. 352r): [...] **defalint-vos execució homenívol.**

Serra a Vilarig (II, f. 353v-354r): **que lo més que se'n pot dir, per los entenents de tot l'univers món, en glòria e lahor sua [...].**

14. c. 146, H1 327, ls. 15-18 i 25-26 [H2 627, R 485]. [...] són mereixedors de molta pena e de ésser desagraduats de la art de gentilesa e de l'orde de cavalleria —e sien desnaturats de la noble part d'on vénen, com los llurs antecessors sien stats nobles e hòmens virtuosos [...]. Publicada la sentència ixqueren XII cavallers tots vestits de gramalles e caperons [...].

Pardo a Vilarig (XIII, f. 377v): [...] dich lo que per vostres actes se espera e pot esperar és que per tots aquells que an part en gentilea, ab gramales e caperons vestits, sia soplícat aquell a qui pertany que **siau desagraduat de singular orde de cavalleria, e per lo semblant que us desnatureu de aquella gentil part d'on veniu, com tots los vostres passats sien stats notabls hòmens e virtuosos.**

15. c. 146, H1 328, l. 22 [H2 628, R 486]. **A mi no contenten vanes paraules.**

Serra a Vilarig (I, f. 351v): [...] yo us mostraré que **no-m contenten vanes paraules.**

16. c. 146, H1 329, ls. 19-26 [H2 629, R 487-488]. [...] E leixau a part, per vostra virtut, les paraules que preniu scusant-vos ab la senyora princesa, e aquella **preneu en total defensió vostra. Serviu-vos un poch de les mans**, stenent-les envers mi en senyal de victòria, **perquè al millor cars no us falguen**, e haureu feta bona electió. E si lo contrari feu, lo que no és presumidor, reportarà la merçé vostra aquella confusió e vergonya de poch amar, e blasmada per totes les dones d'onor e totes vos daran per pena **que siau desagraduada de tota gentilesa**, puix no voleu sentir la glòria que de amor se ateny [...].

Vilarig a Serra (XI, f. 370r): Per què, **lexau les paraules que preneu per total defensió vostra e serviu-vos un poch de les mans, perquè no vegeu al millor cars vos defalen**, com yo é vist que après del **ben elegit** mostrareu no us oblida [...].

Pardo a Vilarig (XIII, f. 377v): [...] sia soplícat aquell a qui pertany que **siau desagraduat de singular orde de cavalleria.**

17. c. 146, H1 330, ls. 1-14 [H2 629, R 488]. **Puix la ignorància no és digna de perdó, obriu los hulls, que res no us scusa, e veureu lo que les dones de honor pronunciaren contra vós hi en molta honor mia. E dos contraris no poden star ensemps per la contrarietat que ab si porten. La**

qual demanda per vós a mi feta, vos offén més que no us fóra mester, e requer smena gran per reparar lo passat, majorment si lo juhí dels entenents coneixeran en vós que dieu paraules que contra la honor vostra criden, car veig-vos tan cuytat de pendre vostra libertat. Axí, com crech en alre no pensau, dupte he no vingau en major error en reparar vostres errades en coneixença dels bons, e portar a mi a estendre la mia gonella damunt vostre menyscapte. Per què vull que siau cert en aquesta part no vull fer miracles en resucitar un altre Làtzer, com féu Jhesucrist. Emperò no vull que per açò desespereu de la mia poca amor, car més és que vós no dieu ni poríeu pensar, car lo major bé que us conech és ignorància que mostrau haver.

Vilarig a Serra (XI, f. 369v-370v): **E puix la ichnorància no és digne de perdó, obriu los hulls, que res no us escussa, e veureu ço que tots vehen [...].** E dient vós en aquelles que no paria jens bé de vós no sabéreu que deseximents, per éser en tot contraris al mester de batalla, **no poden estar ensemps ab aquella per la contrarietat que ab si porten**, e que la darrera obligació solta la primera. [...] **la qual demanda vos offén**, de tant com vos era mester gran esmena per adobar lo passat, e majorment si lo juhí dels entenents en res temeu, perquè a ells e a tots és manifest [...]. E, per cloure, torne a dir que pus no-m deté de partir cercar lo jutge sinó la triga de aquelles paraules que tant la honor vostra criden.

Serra a Vilarig (XI, f. 365r): [...] que yo, crehent ésser vós tant cuytat e desigós de perdre vostra libertat, axí com crech en alre no pensau, dupte no us vingéreu a metre en poder d'officials.

Vilarig a Serra (IX, f. 366r): [...] cre[e]u reparar vostres mortals errades en conexença dels bons, e portar a mi a estendre lo manto damunt vostre menyscapte e fer-me del vostre nombre. Per què vull que siau cert en aquesta part no vull ésser Jhesuchrist en reçugitar hun altre Làtzer del moniment de vergonya. [...] car lo major bé que us conech és aquesta ignorància (Riquer 1985-86: 224).

18. c. 146, H1 331, ls. 29-31 [H2 631, R 490]. Car la fi de les coses sdevenidores és remesa a la fortuna e de un bé naix principi d'altre, e la mia condició tira totes les coses a la sua sabor.

Serra a Vilarig (V [exordi], f. 358v): **La ffi de les cosses esdevenidores és remessa a la fortuna.**

Vilarig a Serra (II [exordi], f. 359v): [...] veuran que de la ffi de l'hun enbaràs vos naxen principis d'altres.

Serra a Vilarig (X [exordi], f. 369v): **La condició mia tirant totes les cosses a la sua sabor**, no és maravella que aquelles desde[n]yeu.

19. c. 146, H1 332, l. 15 [H2 631, R 491]. No-m deté lo partir per anar-me'n ab Diafebus sinó vergonya, la qual vergonya proceheix de menyscapte de gentilesa, car la infàmia que en ma honor faria no seria de neguna estima entre los bons, puix ab licència de vostra altesa ho fes [...].

Vilarig a Serra (XII, f. 370v): [...] que pus no-m deté de partir cercar lo jutge sinó la triga de aquelles paraules [...].

Vilarig a Serra (II, f. 352v): Aquesta és la sabor vera que vós dieu sentiü, que pus amarga yo no la sé, d'on partex la mia vergonya e me[n]yscapte de gentilea. La infàmia que en ma honor, contra tot ver, rahonau, no és de neguna estima entre los bons.

20. c. 146, H1 332, ls. 26-29 [H2 631-632, R 491]. Senyora, puix les nostres voluntats són contràries, rahonablement se deu seguir que u sien les obres. E de açò ve lo que-s diu, que quant hu no vol, dos no-s discorden. Axí ne poria pendre a nosaltres, a gran culpa de la majestat vostra, si ja de lenguatge no mudau.

Serra a Vilarig (II [exordi], f. 353r-v): Pux les nostres voluntats són contràries, rahonablement se deu seguir que u sien los actes, e de ací vé ço que-s diu: que quant hu no vol dos no-s baralen. Axí-ns ne poria penre a vós e a mi, però ab tota vostra culpa, si donchs de lenguatge no volreu mudar.

21. c. 146, H1 333, ls. 36-38, i 334, 1-3 [H2 633, R 493]. Senyora, totes les speriências que fer-se poden he asajat a vostra altesa, reconexent bona fe. Creya vos acordaríeu ab mi a perills sdevenidors per ésser incerts, car tals coses com aquestes més stan en contentació de vista que en obra. A la majestat vostra n'à pres axí com a sent Pere, que fogint per no morir en Roma, per la aparició tornà, coneixent son defalt mijançant voler d'altri.

Serra a Vilarig (III [exordi], f. 355v): Totes les esperiências que fer se poden é asajat en vós.

Vilarig a Serra (VI, f. 360v): [...] e, regonegut, creya vos acordàreu als perills esdevenidors, que per ésser incerts vós dieu no-s deuen tembre.

Vilarig a Serra (IX, f. 366v): [...] car veu-se vos n'à pres com a sent Pere, que, fogint per no morir en Roma, per la aparició tornà, conexent son fallir mijançant volentat de altri. (Riquer 1985-86: 224)

22. c. 146, H1 334, ls. 5-9 [H2 633, R 493]. Si vergonya aconseguida per mals actes fos honor —dix la princessa—, yo seria la més benaventurada donzella del món en consentir lo que molts desigen. En contrari, si honor procuràs vergonya, no sereu de res envergonyit, com no hajau volgut sperar aquell qui té la mia ànima cativa de aquelles paraules que tant vostre honor criden: besar, besar!

Serra a Vilarig (XI [exordi], f. 370v): Si vergonya aconseguida per mals actes fos honor, vós seríeu lo pus honrat cavalier del món; e per lo contrari, si honor procuràs vergonya, no seríeu de res envergo[n]yit, com no hajau jamés en negun temps sabut aquesta honor de quina color va vestida.

Vilarig a Serra (XI, f. 370v): E, per cloure, torne a dir que pus no-m deté de partir cercar lo jutge sinó la triga de aquelles paraules, que tant la honor vostra criden, que són «anau a cercar lo jutge».

23. c. 146, H1 334, ls. 20-21 [H2 633, R 493]. Legiu lo que trobareu aquí scrit —dix Stephania—. E no stigau alienat ne ab tan gran pensament, per ço que los entenents no pensen sia tolt lo ver juhí per lo qual vos condemnau, que teniu causa de sospita.

Vilarig a Serra (XI, f. 371v): [...] ja per ço als entenents no penseu sia tolt lo ver juhí, per lo qual vos condapnen.

24. c. 147, H1 334, l. 30 [H2 636, R 494]. De tots jorns nos mostra speriência quant natura ha sàviament ordenat ses coses per los gloriosos passats. Havent atesa libertat de fer de mi lo que vull, tenguda aquella honestat que sol ésser dada a donzelles, veuran e sabran [...].

Vilarig a Serra (XI [exordi], f. 371v): **De tots jorns nos mostra speriència quant natura, saviament hordenant ses cosses**, [ha] fet [fent *ms.*] esmena de hun gran faliment en cossa que aquell repare.

Vilarig a Serra (XII [exordi], f. 373r). **Avent atesa libertat de fer de mi lo que vull**, que, per haver **tenguda** aquella en poder d'altre, é tant tardat de veure aquells [...].

25. c. 148, H1 338, ls. 6-10 [H2 639, R 498]. **Lo meneg de vostra lengua** me par ésser molt fort, e axí u deu passar per los mals com per los bons, hoc encara per l'estat dels cominals. E per ço yo **spletaré** la mia taillant spasa ponint aquells qui han seguit vostra mala secta. E no vull ab vós **contendre de paraules** deshonestes, majorment stant dins la mia tenda.

Vilarig a Serra (VII, f. 362r): [...] e majorment en lo **meneg de la lengua**, que axí dels bons com dels cominals, hoc encara de l'estat pus minve, egualment passa.

Vilarig a Serra (VIII, f. 364r): [...] que ma libertat, atessa per vostre mal hobar, se **esmerçarà en punir aquells que an seguit vostra malvada secta**.

Vilarig a Serra (IV, f. 357r): [...] no espereu haja a **contendre ab vós de paraules**. [Per a «paraules deshonestes», pàssim]

26. c. 149, H1 338, ls. 21-23 [H2 641, R 498]. **Seguint lo costum de aquells que lo offici de la lengua davant les mans posen**, yo no só de tal metall, ans me plau comanar a les mans los actes virils e remetre'ls a la fortuna pròspera o adversa [...].

Vilarig a Serra (II [exordi], f. 351v): **Seguint lo costum de aquells qui l'offici de la lengua davant lo de les mans posen** [...]. (Riquer 1985-86, p. 223)

27. c. 150, H1 342, ls. 12-13, 26-27 i 30-33 [H2 645, R 502-503]. **Deixant tota longuea de paraules perquè pus clara speriència sia ver testimoni entre tu e mi**, a la qual la fortuna serà favorable [...]. [...] e no gos **dir aquell spantable mot tan vergonyós per aquells qui amen sa honor**. [...] E per ço, **del meu bon dret surt una bona sperança obtesa e desijada**, e açò dich a fi que acte criminal ne surta si veure'l gosareu, car Déu omnipotent no permetrà que tan leig crim com és aquest reste en lo món inponit. Yo, a ma requesta, sostenint la veritat, **te combatré lo meu cors contra lo teu**, a peu o a cavall [...].

Serra a Vilarig (II [exordi], f. 353v): **Dexant tota longea de paraules, perquè pus clara speriència sia ver testimoni entre vós e mi** qual de nosaltres abduy és desigós de batalla o qual se'n desvia [...].

cf. Vilarig a Serra (II, f. 352v): [...] **digués aquell tan espantós mot per als qui virtut coneixen**, com és «yo·m ret».

Vilarig a Serra (III [exordi], f. 354r): [...] e perquè **de mon bon dret me surt una sperança**, que de la batalla la vera glòria·m promet.

Vilarig a Serra (I, f. 350r): **Aquestes cosses per donar rahó cevill al món no dich**, mas a fí **que achte criminal ne surta, si veure'l ne volreu**.

Serra a Vilarig (I, f. 351r): [...] **car Déu no permetrà que tant leg crim com és aquest reste en lo món inponit**.

Serra a Vilarig (II, f. 353v): [...] **yo a tota ma requesta vos combatré, lo meu cors contra lo vostre** [...].

28. c. 151, H1 344, l. 25 [H2 648, R 505]. Capità, vós mostrau que ignorància és vostra guia. Vilarig a Serra (XII, f. 372v): [...] perquè mostrau que ichnorància és vostra guia.

29. c. 151, H1 344, ls. 33-34 [H2 648, R 505]. Tots som fills de Adam e de Eva —dix lo marquès de Peixcara—. És ver que fills són stats de aquells que són venguts a damnació, altres a salvació.

*Galceran de Santa Pau a Guillem Ramon de Montcada (IV, f. 289r): E que tots som fills d'Adam hi d'Eva és ver, però fills són stats de aquells qui són venguts a dapnació e altres a salvació. (Riquer 1974: II, 315)

30. c. 152, H1 345, l. 11-13, p. 346, l. 2-3, p. 347, l. 1-6 [H2 650-651, R 506-509]. No leva en res la propietat de verdader si atènyer poreu bona coneixença: ab tals paraules pensa portar enganosa crehença se'n mostre lo ver. Per tal, yo, Tirant lo Blanch [...]. [...] Però la tua boca bandejada és de veritat. E perquè sia vista en tot la culpa del teu mal parlar [...]. Com lo teu cartell sia tacat de vils paraules, no cur respondre, perquè de viltat ab tu no vull contendre: te leixe en la tua glòria. E perquè sia vist de ara avant de dones e de donzelles e per los cavallers de honor mon descàrrech, te tramet la present per Egipte, trompeta teu, partida per A.B.C., escrita de la mia mà e sagellada ab sagell de mes armes en lo camp nomenat Transimeno a V de agost.

Vilarig a Serra (XI, f. 369v): E ací-s caussa la colpa de què vós parlau, e no en mi ne en ma letra, que no tol en res la propietat de verdader a negú de aquells amichs meus [...].

Vilarig a Serra (I, f. 349v): [...] qui les persones ab tals paraules pensa portar a enganosa crehença, se'n mostre lo ver. Per què yo, Bernat de Vilarig [...].

Vilarig a Serra (IV, f. 357r): [...] pux és sabut per tots és bandejada de vostra boca veritat. E, perquè sia vista en tot la colpa vostra [...].

Vilarig a Serra (II [exordi], f. 351v i 353r): [...] só estat defès de maravella vehent lo cartell tacat de vostres vils paraules, e, pux donau lo que és vostre, lo començ de vostre dir no cur jens a rependre perquè de viltat ab vós no contenga. Vos lexe en vostra glòria, que del dir sol se nodrex [...]. E perquè sia vist de ara avant per los entenents mon descàrrech, vos tramet la present, partida per A. B. C., sots escrita de mà mia e sagellada de mes armes [...].

31. c. 153, H1 348, ls. 26-36, 349, l. 1 i 18-21 [H2 654-655, R 510-511]. Puix no viviu en ley de cavaller, Tirant, e no servau lealtat alguna, deuríeu pendre la sisma que és manada als moros, los quals, quant los fall la rahó per aprovar lo seu mal, ab gran error defenen aquella ab la spasa en la mà. [...] ¿E com vostre poder de éser tengut en aquella possessió, en fama hi en compte de home valent, car falses e colorades pràtiques no y basten? Emperò enterrogau la vostra consciència, qui sap bé la veritat, car per ella poreu ésser certificat del vostre stat miserable en què sou posat. Doncs, ¿què amor de vida e temor de mort vos ensegua tant la rahó hi lo sentiment que us tol de tot en tot la coneixença del gran defalt qui feu en voler donar batalla als turchs [...] ? [...] O, Tirant! Obriu los hulls, que tots stam svetlats e coneixerem molt bé vós qui sou, hoc encara coneixerem molt bé les vostres singulars canòniques. Com partís de la vostra pròpia pàtria? Per quins actes tan desonestos? [...] Les pedres se deurien levar contra vós: quant més los hòmens, qui sentiment tenen! Com tots cregam e sens subtilitat en la ley crestiana se aconseguex paradís e

glòria, e los investigats ab subtil enginy cahen en dupte e poseheixen los inferns, axí com vós fareu —en opinió de les gents.

Serra a Vilarig (IX [exordi], f. 366v-367r): **Puix no viviu en ley de cavaller ne denguna altra no servau, deuriu pendre la çuna que és manada als moros, als quals, quant los fall la rahó, per aprovar lo seu mal dret e gran error deffenen aquella ab la spasa en la mà.**

Serra a Vilarig (XI, f. 370v-371r): [...] e sereu atès al que tant desigau, ço és, ésser tengut en fama hi en compte de valent, car falses hi acolorades pràctiques no y basten. E si tot lo que dich ichnorau perquè no hajau trobat qui us haja avisat e desenganat de hun tan gran menyscapte, **interogau la vostra consiència, qui sab bé la veritat com passà, car per ella poreu ésser certificat de l'estat miserable en què sou. A pensar és, donchs, que amor de vida e temor de mort vos encega tant la rahó y lo sentiment, que us tol de tot en tot la conexença de la falta que feu [...].**

Pardo a Vilarig (XIII, f. 376v): [...] que sabeu bé, per la primera de vostres canòniques, **com vos ne vingés de la batalla de Olmedo.**

*Galceran de Santa Pau a Guillem Ramon de Montcada (IV, f. 289r): En ço que al·legats a mossèn Gil Roiz de Liori, que dels grossers ha més en inffern, dich que no ha fonament sinó de burla, **car tots qui per fe crehen [ms. crehem] e sens subtilitat en ley cristiana han paradís e glòria, e los investigats ab subtilitat cahen en dupte e posseheixen los inferns. E axí serà entre vós e mi e açò veuran totes gents qui mos scrits miraran e nostra batalla, car yo seuré en cadira de glòria victoriosa e vós en lo fanch de perpetual vergonya.**

32. c. 154, H1 350, ls. 17-24, p. 351, ls. 7-8 i 11-14 [H2 657, R 512-513]. Si creheu que, per ésser antichs, vostres mals actes sien fora de la memòria de les gents, e que sens fer smena del vostre mal viure, que siau abilitat, mal creheu. E ja per tolre-us de haver hoyr alguna part de vostres gloriosos actes, e de representar a mi la legea de aquells, prou clarament se mostra yo haver-vos comportat les coses que cascun jorn vos deixau dir de mi. No ab plaer meu diré lo menys que poré, tant per no sullar-me la boca quant per alguns sguarts coneixereu vós haver la lengua laugera. En lo que a mi serà, **reduynt algunes coses a memòria, yo no seria stat aquell qui tallí les correges del bacinet [...]. [...]** altrament yo banyara les mies mans en la més pura sanch que en los vostre cors és. [...] E no us vull més dir, sinó deixar-vos en vostra falsa openió. Aco-nort-me de una cosa, ço és, yo parle ab veritat e seré cregut, e vós entrau ab la falsia e maldat, que de si és obecida.

Vilarig a Pardo (XIII [exordi], f. 375r-v): Si creheu que, per ésser antichs, vostres **pus mals actes sien fora de la memòria de les gents, e que sens fer esmena de vostre viure siau abilitat, creheu mal. E, ja per tolre-us de haver hoir alguna part de vostres gloriosos actes, e de representar a mi la legea de aquells, prou clarament vos senyalí no sé què us à torbat l'entendre ne portat en tanta ichnorància de vós matex. E, per satisfer la força que justícia ffa a la ploma, no ab prou plaher meu, diré, e per ço serà lo menys que poré, tant per no sular-me la boca quant per alguns esguarts, sens dir entessos, per los quals conexereu vos hauré la mà laugera en lo que a mi serà, reduint algunes obres vostres, que, com de mort, fan pendre a la gent spant de vós.**

Pardo a Vilarig (XII, f. 375r): [...] qu'en veure vós la sua cara suareu **de la pus pura sanch que teniu.**

Pardo a Vilarig (XIII, f. 376v): Però **conort-me** ab una diferència que haurà entre vós e mi, ço és, **que yo parlaré ab veritat e seré cregut, e vós entrau ab la falsia e maldat, que de si mateixa és obecida.**

33. c. 154, H1 351, ls. 30-36 [H2 658, R 514]. [...] vostra demanda haguera loch **per lo present** ab tota egualtat. No us sou volgut contentar de açò en gran càrrech e culpa vostra. Per lo procés fet entre vós e mi és mijà que descobre en tot la culpa vostra; mas en aquell com a ignorant que com a ben aconsellat per vós, remetau la mostra de nostra diferència als entesos cavallers de tal mester. E si no u feu, **ja ab quanta vergonya vostra haveu verificat les mies profertes e les prophecies que de açí sortiran! Per què vergonya o ira és e serà prou venga e contentació del meu sperit.**

Serra a Vilarig (VIII [exordi], f. 363r): Vist que de hun tan honrat examen com fóra batalla entre vós e mi, **per lo present ab tota egualtat no us sou volgut contentar, e d'açò en gran càrrech e culpa vostra [...].**

Vilarig a Serra (VIII [exordi], f. 363v): **Perquè lo procés fet entre vós e mi és migà que descobre en tot la colpa vostra, só content, més en aquell com a ignorant que com ben aconsellat per vós, remetau la mostra de nostra diferència, no recordant-vos prou ab quanta vergonya vostra haveu verificat les mies profecies fetes en mon primer cartell, là hon diguí que, per coyçor o vergonya de vostres naffres, ab paraules desonestes desigàveu caregar-me la honor l'ora que devalant de acte criminal vingés en cevill, seguons é hoyit dir, que lexant batalla sou vengut a deseximents, los quals sols me par satisfan al que damunt dit he, perquè a vergonya o a ira és prou venge e contentació —com se vulla que vinga, durment o vetllant— matar son enemich.**

34. c. 154, H1 354, ls. 10-17 [H2 660, R 517]. «[...] Hon és aquell **confús e abatut** cavaller? Tolguam-li la vida, puix ell nos ha tolt la lum dels nostres hulls e les coses que nosaltres més amàvem en aquest món», dehien segons **que a l'enemich cascú és forçat de dir. E planyien com lo vostre cors mort dins una taüt devia ésser portat en aquell loch hon les dones cridaven. Aquesta era la vostra honrada sepultura! E fent-ho axí, restàreu viu e ab honorosa fama. Ara, vivint, sou més que mort. Tot açò vos és seguit per la legea del vostre mal parlar.**

Pardo a Vilarig (XIII, f. 377r): Per què's pot dir que sou lo pus mal aventurat **cavaller**, en lo pus alt grau **confús e abatut**, que dir se puga.

Pardo a Vilarig (XIII, f. 377r): Sabeu bé, axí matex, ab quanta confusió irreparable no comparegués a la jornada per Figueroa a vós asichnada per combatre-us davant lo rey de Granada, de què us fon fet aquell spaventable procés, **que a l'enemich cascú és forçat e constret, en tal cars, de plà[n]yer-lo'n. Lo vostre cors mort dins una tahut més devia ésser portat en aquell loch on l'ànimo vostre no us pogué acompa[n]yar, e aquesta era la vostra honrada sepultura. E fent axí restàveu viu en la honor e fama, e ara, vivint, sou més que mort per aquella.**

35. c. 154, H1 354, ls. 19-25 i 33-36 [H2 660, R 517-518]. **Declarada la causa per aquell qui és nostre natural senyor**, ab son sacre consell ha donat a Tirant la capitania e governació de tot lo imperi. ¿Què us mou a vós, duch de Macedònia, perturbar nostre capità e posar-nos a tots quants açí som en devís, **perseverant en vostra vergonyosa porfídia, la fi de la qual és per vós molt poch temuda?** E yo no-m puch tant acostar, donant-vos de mon ésser, com vós fugiu a la vera execu-

ció de la rahó volent ço que no us és dat, e us sou scalfat en vostra virtut. [...] E si algú volrà dir lo contrari, yo·l faré ésser confés de la sua gran malea, car Déu no permetrà qu'en tan leig crim com lo duch de Macedònia ha levat al nostre capità, lo qual és just, bo e verdader, reste en lo món imponit, perquè a vós sia càstich e als altres exemple.

Vilarig a Serra (II, f. 353r): [...] que, declarada ma caussa per aquell qui és nostre rey e príncep [...].

Vilarig a Serra (IV, f. 356v): e no séieu pe[r]severant en vostra vergo[n]yossa porfidia, que fins ací à torbat l'acort de nostra batalla, la ffi de la qual és per vós no poch temuda. E yo no·m puch tant acostar, donant-vos part de mon dret, com vós fugiu, volent ço que no us és donat.

Serra a Vilarig (I, f. 351r): [...] vos faré ésser confès de vostra gran malea, car Déu no permetrà que tant leg crim com és aquest reste en lo món inponit, perquè a vós sia càstich hi en los altres per exemples.

36. c. 154, H1 355, ls. 5-11 [H2 660-661, R 518]. Si us erre lo nom ab aquest títol de cavaller, de tot en tot a vostres actes contrari, siau ben cert que per ço no l'ignore aquell qui us és degudament més propi nom. Ans si res dich que perjudique en vostra honor, semblants paraules pensen los entesos que açò hoyran no és de mon costum, mas per lo vostre desaforat defalt —tal que sol de parlar les orelles dels entenents e de dones de honor se n'offenen—, la qual no consent, a malgrat meu, que en aquest cars la lengua s'allimite.

Serra a Vilarig (I [exordi], f. 350r-v): Mossèn Bernat de Vilarig: si us erre lo nom ab aquest títol de cavaller, de tot en tot a vostres actes contrari, siau ben cert que per ço no [nol ms.] ignore aquell qui us és degudament pus propi, però no·m cur, ans si res dich que algun tant perjudique aquesta mia letra, en la qual ni en les semblants no caen bé negunes vilanes paraules, pensen los entenents que la legiran que açò no ve per mon costum mas per vostra desaforada falta, tal que sol del parlar les horelles dels entenents se n'hofenen, la qual no consent a mal grat meu que en cars la ploma se alemite. (Riquer 1985-86, p. 223)

37. c. 155, H1 359, ls. 26-28 [H2 667, R 523]: En lo nostre regne és declarada la gran bellea de vostra majestat, e per los vostres virtuosos actes haveu refeta la militar escola, la qual era perduda.

Vilarig a Serra (II, f. 353r): [...] que, declarada ma caussa per aquell qui és nostre rey e príncep, e de tots pus entenent, hi façau contradichció, que per sos grans actes à refeta la militar escolla.

38. c. 156, H1 363, ls. 28 [H2 672, R 528]. A mi no contenta honor que ab perill no·s guanye e del nostre bon dret surt una verdadera sperança.

Vilarig a Serra (VI, f. 360r): sinó que no·m contenta honor que ab perills no·s gua[n]ye.

Vilarig a Serra (III, f. 354r): e perquè de mon bon dret me surt una sperança.

39. c. 160, H1 378, ls. 18-24 [H2 691, R 545]. Sperança e temor entrecambien la nostra crehença de dubtosa temor, e vos mostrau aferrar en aquella flaca rama com a persona torbada e no sabeu de què demanau a mi salconduyt e guiatge. Lo desig meu no consent a capità virtuos de-

sorde de paraules ne menys dar guiatge de ço que no cal. **Segura del dubte**, attés lo que val, ferme de ma pròpia mà lo present guiatge. **E no tolré en res la propietat de vostra libertat de anar e de venir, star e tornar. Als temerosos les coses perilloses per reparació de guiatge se volen defendre.** Dada en lo castell de Malvehí a X de setembre.

Vilarig a Serra (V, f. 358r): [...] com **mostra aquella flaca rama que, com a persona torbada de temor, vos sou afferat.**

Vilarig a Serra (III [exordi], f. 354r). **Lo desig meu no-m consent sia vist ab vós conforme en lo desorde de vostres desonestes paraules.**

Vilarig a Serra (VI, f. 360r): [...] vos fiu **segur del dupte** que tenir mostràveu.

Vilarig a Serra (XI, f. 369v): E ací-s caussa la colpa de què vós parlau, e no en mi ne en ma letra, **que no tol en res la propietat de verdader a negú de aquells amichs meus [...].**

Vilarig a Serra (IV [exordi], f. 356v): **Als temerosos les cosses perilloses, a què per reparació de lurs honors són hobligats, no-ls és lo veure de aquelles atorgat.**

40. c. 161, H1 380, ls. 11-21 [H2 693, R 547-548]. Ja per açò als entenents no pensseu sia tolt lo ver juhí, que ignoren la causa de la mia venguda, però yo-m só condemnada per exemple de virtut. [...] E totes les coses són vistes per la fi, e aquella mostra què pot fer e què val e la glòria que donar pot segons les obres. A tots és manifest tal batalla com la vostra ja-s tractava, car si no u fes, encara que yo volgués tant errar, amor e sa mercé me defendrà tant fallir. E per ço donà a mi licència de venir a veure tot lo meu bé.

Vilarig a Serra ((XI [exordi], f. 371v): [...] ja per ço als entenents no penseu sia tolt lo ver juhí, **per lo qual vos condapnen**, en tant que per exemple de faliment sou vist en lo món.

Vilarig a Serra (XI, f. 372v): E que totes les cosses són vistes per la ffi, e aquella mostra cascú qui és, e dóna preu e condapna seguons les hobres.

Vilarig a Pardo (XIII, f. 378r): Perquè sa senyoria sab, e a tots és manifest, **qu-en aquella sahó de tal batalla ni d'altra no-s tractava, car si u ffes, en cars que yo volgués tant errar, sa merçè, per haver-me criat e per ésser hu dels millors cavallers del món, me defenera de tant fallir, e per ço donà licència a mi de venir a fer mon matremoni.**

41. c. 161, H1 380, ls. 34-35, i 381, 1-4 [H2 693-694, R 548]. Car, quant hom és segur, del dubte **surt una bona esperança**, car amor no és procuradora de vergonya ni seu en banch de çabater, mas ama a qui deu amar, ço és, a qui l'ama, e **dóna-li glòria** en aquest món e vida reposada. **Perquè, senyora, en la celsitut vostra no és aquell verdader recort que de temor vos cobre, fugiu al pas estret que la magestat vostra promés.**

Vilarig a Serra (III, f. 354r): [...] perquè de mon bon dret **me surt una speranza** que de la batalla la vera **glòria-m promet.**

Vilarig a Serra (VI, f. 360v): **Perquè és dins vós aquell verdader recort que de temor vos cobre, e açò torba se faça en vós lo que en la honor los hòmens requiren.**

42. c. 161, H1 381, ls. 18-24 [H2 694, R 549]. Tostemps he hoït dir —dix la princessa— que qui pare ha per jutge, segur va a plet. No perquè axí sia, mas perquè volríeu que axí fos, car bé sé que vós ho feu **perquè no siau condemnat per aqueys jutges qui us són advocats**, que qualsevulla altri vos condemnaria **qui sabés què és amor ne honor.** E **sforçant axí vostra desaforada porfídia,**

restareu obligat de mort a vós mateix, més que no sou a Déu, qui us ha creat e fet de tal compàs que sou contrari a ma honor e fama.

Serra a Vilarig (IV, f. 357v): [...] **perquè no fóseu condepnat per tants jutges com sereu, sens que negú no us serà advocat, de tots aquells qui saben ni entenen què vol dir honor. E, forçant axí vostra natura, restareu hobligat de molt a vós matex més que no sou a Déu, pur en aquesta part, perquè us à fet de una tal factura, contrària en tot [a] aquest semblant mester.**

43. c. 161, H1 383, ls. 9-12 [H2 695, R 551]. [...] **E si per la confiança de vostre bon dret spe-
rau haver de totes coses victòria, lo que no-s lig en istòries, e si la vostra vida arriscau tant a mort e voleu que sia confusa per lo gran perill que representa en aquells qui la vida abandonen [...].**

Pardo a Vilarig (XII, f. 375v): **E si, per la confiança de mon bon dret, espere haver victòria dels que me volran incolpar, lo que no-s lig en istòries [...].**

44. c. 163, H1 393, ls. 2-3 [H2 707, R 562]. **E ab gran confiança creya vos acordaríeu a mon voler no tement los sdevenidors perills.**

Vilarig a Serra (VI, f. 360v): [...] e, regonegut, **creya vos acordàreu als perills esdevenidors.**

45. c. 164, H1 399, ls. 7-9 i 22-23 [H2 718, R 570]. **E si açò volreu acceptar —ço que és cre-
edor, no dubtant lo perill que ab si porta—, yo us daré de vostres enemichs triümfant victòria. [...]
ab temor se desperten ab lo nom de Tirant en la boca, majorment representant-los davant lo fruyt que de batalla se ateny.**

Serra a Vilarig (XI, 371r): Y encara més, si açò enpendre no guosareu, axí com és crehe-
dor, **per lo gran peril que ab si porta.**

Vilarig a Serra (XI, 369v): [...] e **majorment representant-vos davant lo fruyt que de bata-
lla se ateny als reptadors de malvada querella.**

46. c. 164, H1 404, l. 21 [H2 723, R 576]. **Pus fort és que batalla la temor de la batalla.**

Serra a Vilarig (II, f. 354r): [...] tots temps pensant que totes les cosses són més en la hope-
nió que no en fet, e **més la por de la batalla que no la batalla.**

47. c. 167, H1 409, ls. 8-17 [H2 732, R 582]. ¿Què has vist ara, en dir davant la magestat del
senyor emperador lo que ab tan gran ultratge has gosat rahonar? **Ab altres rahons mal dites no
cur respondre, sinó que us recort, cascuna volta que naturalea vos temptarà en tenir costum de
dona, per ésser yo aquell que no solament vos he subjugat lo cors, mas vençut l'ànimo, e vós
aquell que, pus prest la vida que la mort honesta elegint, ficàs los genolls e-n la alta popa de la
nau, davant mi, ab los braços en creu retent l'esperit de la honor, diguist aquell spantós mot per
aquells qui virtut conexen, com és dir: «Yo só ton presoner e tu est mon senyor», en la qual ho-
ra yo mostrí tenir cor de carn de cavaller e dexí't la vida comprada ab tan car preu.**

Vilarig a Serra (II, f. 352v): A moltes altres rahons mal dites en vostra letra no cur per ara
respondre, sinó que recort a vós, cada volta que naturalea vos temptarà en tenir cos-
tum de dona, pensseu yo só aquell que no solament vos é sobergegat lo cos mas vençut
l'ànimo; e vós, aquell que, pus prest la vida que la mort honesta elegint, ficàs los genols

en terra davant mi, ab los braços en creu, retent l'esperit de la honor, digués aquell tan espantós mot, per als qui virtut conexen, com és «yo-m ret». En la qual hora yo mostrí tenir cor de carn, del qual guardó retent no deuríeu mal dir, he us dexí la vida, comprada ab tan car preu.

48. c. 168, H1 411, ls. 14-17 [H2 735, R 584-585]. O, spasa de virtut, la més noble que en lo món sia! La virtut tua a Déu y al món és manifesta. A la tua excel·lència significam, **per mijà de bona conexença, com temor de restar en lo camp ab tal vergonya, si atènyer porem gràcia de tu, de venir a veure los teus súbdits e servidors.**

Vilarig a Serra (VI, f. 360r): [...] per experimentar si de aquell vos sortirà, **per migà de bona conexença, temor de restar ab tal vergonya, e perquè per aquesta, si atènyer la podeu, siau fet net de totes les passades colpes.**

49. c. 172, H1 414, ls. 22-24 [H2 742, R 588]. Yo bé crech vós no volríeu que-s mostrassen dos contraris en presència dels barons e nobles cavallers, los qui de honor senten, **com són paraules de amor e de dolor, per ço que no stan bé en boca de cavaller.**

Vilarig a Serra (II, f. 352r): [...] **crech no volguéreu en ell aparegués dos contraris, com són paraulles braves en boca de aquell que lo dret denega a de qui és.**

50. c. 172, H1 416, l. 29-30 [H2 744, R 591]: E tot lo que he dit dels actes gloriosos que han fets, **encara la tinta no és exuta.**

Serra a Vilarig (I, f. 351): [...] vostres **singulars actes**, dignes de recordablle memòria, ab tota aquella cerimònia trista que a hun no comparegut cavaller en la liça se acostuma de fer, dels quals actes **la tinta no és encara exuta.**

51. c. 177, H1 421, ls. 36-38 i 422, ls. 1-2 [H2 757, R 597]. E si los vostres ulls haguessen vist la gran discreció que lo conestable té en les batalles e com s'hi regeix, per lo càrrech gran que té, deuríeu sostenir gloriosa paciència en vós mateixa, **considerat la honor que d'ell se pot atènyer. És lo callar més propi que lo respondre.**

Vilarig a Serra (V, f. 358v): e, **considerat la honor que de vós se pot atènyer, és lo callar lo pus propi respondre.**

52. c. 178, H1 424, ls. 5-6 [H2 759, R 600]. O com me tinch per malaventurat per ésser vengut ací, per ço com veig **dos contraris** star ensemps en una voluntat, **qui deneguen lo dret a de qui és!**

Vilarig a Serra (II, f. 352r): [...] crech no volguéreu en ell aparegués **dos contraris**, com són paraulles braves en boca de aquell **que lo dret denega a de qui és.**

53. c. 180, H1 426, ls. 32-33 [H2 764, R 603]. Cavaller vull que sia valentíssim e sàpia guanyar e adquerir honor per a si e per als seus, e **de aquell reste memòria en lo món, cascú fent-ne testimoni.**

Serra a Vilarig (VI, f. 359): [...] vos vull reduir e fer recordant tot lo procés fet, o pur en effecte contengut, de nostres letres, perquè **de aquelles reste memòria, fent a cascú testimoni del procés ffins ací.**

54. c. 214, H1 472, l. 5-6 [H2 845, R 656]: Car cosa és leja a les donzelles, com són requestes de amor, no **hagen a dir aquell spantable mot**: «bé-m plau».

Vilarig a Serra (II, f. 352v): [...] retent l'esperit de la honor, **digués aquell tan espantós mot**, per als qui virtut conèxen, com és «yo-m ret».

55. c. 225, H1 495, ls. 26-27 [H2 876, R 681-682]. Puix **he atesa libertat que puch fer de mi lo que vull, com aquella tingués en subjugació d'altri**, és stada causa de tant tardar en veure la fi de les paraules de la princesa e la última voluntat sua.

Vilarig a Pardo (XII [exordi], f. 373r): **Avent atesa libertat de fer de mi lo que vull, que per haver tenguda aquella en poder d'altre é tant tardat de veure aquells que [...]**.

56. c. 232, H1 512, ls. 1-21 [H2 901, R 701-702] [...] **tals paraules sembràs**, present la duquessa, que, de donzella que és, la faríeu tornar dona. E sabeu bé que **yo no y doní tarda, mas fuy presta, segons speriència mostra**, que us he portat en aquesta delitosa cambra, més plasent que perillosa. E veig ara **que-l vostre rebuat cor, que per les mies mans vos tinch**, que haveu de passar, **per aver atés ço que de un cavaller vençut se ateny**. E sobre aquest cars **veure vull la fi, e ja farta de esperar vostra demanda, e par-me que més vos han altat paraules que fets**, e més cercar que trobar. E per ço com a mi és **deguda cosa de fer**, vos faç cert que **per lo tant sperar ab la oferta desús dita, puix vos contenten vanes paraules e dubtau la fi**, a grans crits cridaré, mostrant a l'emperador hi als altres com per força sou aquí entrat. O cavaller de poch ànimo! Temença de donzella vos spanta de acostar-vos a ella? O, malaventurat capità! Ab tan poch sforç stau que-m goseu dir semblants paraules? Feu lo esforç! Com lo emperador vendrà, quina **rahó enpaliada** li direu? [...] car ja és venguda la hora que no us puch altra cosa dir sinó que **aneu prestament a fer aquells honorosos passos d'estar prop de la princesa, que us serà en altre compte pres**, e feu de ací avant vostre camí.

Vilarig a Serra (I, f. 349v): [...] dich a vós, En Johanot de la Serra, com aquell qui **tals paraules haveu sembrat**, com en dies passats rebí un albarà, escrit de mà vostra, en lo qual se conté yo fos al loch on per aquell fuy cert fet, e altres rahons que, per no ésser larch, recitar ara no cur, refferint-me'n al dit albarà. E **yo, vist la intenció vostra, no y doní tarda, mas fuy prest** ab vós a la part que m'assignàs.

Vilarig a Serra (V, f. 358r-v): [...] **segons esperiència mostrat vos à**. [...] Per què, cansat de dir-vos vostres faltes, pux aquelles **vostre rebuat cor per les mies mans** no mouen, e **per haver atés de vós ço que de hun vençut se ateny**, e per no voler [...].

Vilarig a Serra (I, f. 349v-350r): E sentint fèyeu so de voler-me requerir de batalla **sobre aquest cars, desigant veure'n la ffi**, me só mes en part per poder ésser deliure per a quant me demanareu, e vist res no-m dieu, e **fart ja d'esperar vostra requesta o demanda**, per la gran tarda, la qual me ffa cert **vos an més altat paraules que tal hobra**, és a mi deguda cossa fer-vos cert ab la present de la caussa **per què tant he esperat, emsemps ab la hoferta damunt dita e ffeta** per los sguarts ja dits. Mas yo no-m refferme jens en lo vós demanar-me cossa neguna sobre nostre passat cars, **contentant-vos les vanes paraulles e ductant la ffi**. E açò parle perquè só cert [...].

Pardo a Vilarig (XII, f. 374v): [...] fundau totes vostres **rahons, enpaliadament** e parencera, e dient [...].

Serra a Vilarig (IX, f. 367v): E **anau sens triga a fer aquells onorosos passos de cercar lo jutge, que us serà en altre comte pres que no los que feu**, encauat com a conil en lo cau de Cirat.

57. c. 233, H1 512, ls. 1-3 [H2 903, R 702]. **Temor de restar ab tal vergonya** me tol de guanyar parahís en aquest món e repòs en l'altre.

Vilarig a Serra (VI, f. 360r): [...] primerament faré a vós recort del tant vostre falir, per experimentar si de aquell vos sortirà, per migà de bona conexença, **temor de restar ab tal vergonya**.

Bibliografia

- BADIA, Lola (1993), «El *Tirant* en la tardor medieval catalana», dins *Actes del Symposion Tirant lo Blanc*, Barcelona, Quaderns Crema, pp. 35-99.
- CARRÉ, Antònia (ed.) (1996), Jaume Roig, *Espill*, Barcelona, Quaderns Crema.
- CASTELLET CASANOVA, Salvador i Ferran OLUCHA MONTINS (2006), «Uns documents per a la història de la Serra d'En Galceran», *Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín de información cultural*, 75, pp. 77-97. Accessible en línia [consulta: 13/2/2020]: <<http://www.sierraengarceran.es/files/archivos/201304/documents.pdf>>
- CINGOLANI, Stefano M. (1995-1996), «Clàssics i pseudoclàssics al *Tirant lo Blanc*», *BRABLB*, 45, pp. 361-388.
- ____ (ed.) (2003), «Correspondència de Bernat de Vilarig amb Joanot de la Serra i amb Jofre Pardo, algunes frases de la qual es reproduïxen al *Tirant*. Conservada al Ms. 7811. Lletres de Batalla de la Biblioteca Nacional de Madrid», Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives, Portal *Joanot Martorell i el Tirant lo Blanc* [consulta: 13/2/2020]: <http://www.cervantesvirtual.com/portales/joanot_martorell_i_el_tirant_lo_blanc/obra/correspondencia-de-bernat-de-vilarig-amb-joanot-de-la-serra-i-amb-jofre-pardo-algunes-frases-de-la-qual-es-reproduïxen-al-tirant-conservada-al-ms-7811-lletres-de-batalla-de-la-biblioteca-nacional-de-madrid--0/>
- DECat] Joan Coromines (1980-1991), *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial, 10 vols.
- FERA, Vincenzo (1984), *Antichi editori e lettori dell'«Africa»*, Messina, Centro di Studi Umanistici.
- FESTA, Nicola (ed.) (1926), Francesco Petrarca, *L'Africa*, 'Edizione Nazionale delle Opere di Francesco Petrarca', 1, Florència, Sansoni [reprint Florència, Le Lettere, 2008].
- FLORS BONET, Avel·lí (2014), «Un teòleg laic del segle XV. Francesc de Pertusa i el seu *Memorial de la fe catòlica*», dins *Homenatge a Germà Colón Domènech: Labor omnia improbus vincit*, ed. Rosa Agost i Lluís Gimeno Betí, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I, pp. 27-51.
- GILI GAYA, Samuel (1947-1948), «Noves recerques sobre *Tirant lo Blanch*», *Estudis romànics*, 1, pp. 135-147.
- HAUF, Albert G. (ed.) (1990), Joanot Martorell / Martí Joan de Galba, *Tirant lo Blanch*, València, Generalitat Valenciana, 2 vols.
- ____ (ed.) (2004), Joanot Martorell, *Tirant lo Blanch*, València, Tirant lo Blanch, 2 vols.
- IVARS, Andreu (1929), «Estage de Joanot Martorell en Londres», *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, 2, pp. 54-62.

- NICOLAU D'OLWER, Lluís (1905), «Sobre les fonts catalanes del *Tirant lo Blanch*», *Revista de Bibliografia Catalana*, 5, pp. 5-37,
- PANUNZIO, Saverio (ed.) (1963-1964), *Bestiaris*, 'Els Nostres Clàssics', A/91-91, Barcelona, Barcino, 2 vols.
- PUJOL, Josep (2002), *La memòria literària de Joanot Martorell: Models i escriptura en el «Tirant lo Blanc»*, Barcelona, PAM – Curial.
- ____ (2015), «*Tirant lo Blanc*», dins *Història de la literatura catalana: Literatura medieval (III). Segle XV*, dir. Lola Badia, Barcelona, Enciclopèdia Catalana – Barcino – Ajuntament de Barcelona, pp. 107-161.
- RENEDO, Xavier (1995-1996), «Raó i intuïció en Plaerdemavida», *BRABLB*, 45, pp. 317-360.
- RIERA I SANS, Jaume (1973), *El cavaller i l'alcajota: un procés medieval*, Barcelona, Club Editor.
- RIQUER, Martí de (ed.) (1935), Antoni Canals, *Scipió e Aníbal. De providència. De arra de ànima*, 'Els Nostres Clàssics', A/49, Barcelona, Barcino.
- ____ (1949), *Nuevas contribuciones a las fuentes del «Tirant lo Blanch»*, Barcelona, Biblioteca Central.
- ____ (ed.) (1963-1968), *Lletres de batalla, cartells de deseiximents i capítols de passos d'armes*, 'Els Nostres Clàssics', A/90, 98 i 99, Barcelona, Barcino, 3 vols.
- ____ (1964), *Història de la literatura catalana. Part antiga*, Barcelona, Ariel, 3 vols.
- ____ (1970), *Cavalleria fra realt  e letteratura nel Quattrocento*, Bari, Adriatica.
- ____ (ed.) (1974), *Tirante el Blanco*, 'Clásicos Castellanos', Madrid, Espasa-Calpe, 5 vols.
- ____ (1985-1986), «El cavaller Bernat de Vilarig, amic d'Ausiàs March, lector de Bernat Metge i admirat per Joanot Martorell», *BRABLB*, 40, pp. 205-226.
- ____ (ed.) (1990), Joanot Martorell, *Tirant lo Blanc i altres escrits*, Barcelona, Ariel.
- S  IZ SERRANO, Jorge (1995), «Els Pardo de la Casta, senyors d'Albaida en el primer terç del segle XV. Un llinatge nobiliari al servei de la casa reial», dins *750 anys com a valencians: Albaida i la vall, 1245-1995*, ed. Vicent Terol i Reig, Albaida, Ajuntament d'Albaida, pp. 155-174.
- ____ (2008), *Caballeros del rey. Nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*, València, Universitat de València.
- SALICRÚ, Roser (1998), *El sultanat de Granada i la Corona d'Aragó, 1410-1458*, Barcelona, PAM.
- ____ (1999), *Documents per a la història de Granada del regnat d'Alfons el Magnànim, 1416-1458*, Barcelona, CSIC.
- SANCHIS SIVERA, Josep (1930), «Un libro de Teología del siglo XV, escrito en valenciano», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 34, pp. 267-283.
- ____ (1999), *Estudis d'història cultural*, ed. Mateu Rodrigo Lizondo, València-Barcelona, IIFV-PAM.